

struktura kao poruka

(uz interpretaciju zemlje na jeziku slobodana rakitića)

ima za svrhu samo značenje, dok interpretacija u istoj meri nastoji da otkrije način na koji se značenje organizuje.

Ovakvo orijentisanje u načelnom i metodološkom pogledu, pozabavićemo se jednim aspektom Rakitićeve pesničke knjige **Zemlja na jeziku**. Ono što dopušta ovako sužen ispitivački pristup jeste, pre svega, činjenica da je **Zemlja na jeziku** knjiga iz jednog komada, strukturirana po jedinstvenom obrascu, homogena i koherentna u meri koja joj pridaje obeležje poeme. Drastičniju redukciju jedne knjige na njen semantičko-strukturalni identitet možemo, dakle, izvesti samo u slučaju najvišeg stepena jedinstva njenih strukturalnih delova, a upravo je takav slučaj s Rakitićevim smerovi konvergiraju središnjem semantičkom segmentu.

To značenjsko težište **Zemlje na jeziku** mogli bismo, uz neizbežan rizik koji povlači logička parafraza pesničkog govora, imenovati kao osvedočenje o tragičnoj neizmenjivosti čovekove kosmičke situacije. Metafizička nađanja o biću sveta i biću čoveka, o realnosti transcendencije, o poslednjim pitanjima, o početlu, bitku i svrsi svode se najposle na čemernu istinu o zemnoj suštini svega ljudskog.

»Šta zemaljsko smo posedovali
A da to zemlja nije, u svemu?«
(Zemljo, ja ti se vraćam

»Zar nauk sav je, gospode,
Zemaljski da jesmo?«
(Zemaljski posed)

Nepromenjiva zaludnost zemaljske egzistencije, i svih nastojanja na njenom osmišljenju, predstavlja odavno prepoznatljiv **topos** mitske, filofske i pesničke vizije čovekovog položaja u svetu. Čak i sama simboličko-slikovna transpozicija ove vizije pokazuje, od mitskog Sizona do Rakitićevog **Dolapa**, upadljivu sličnost **modela**. Stoga nije nimalo čudno da je i Rakitićeva **Zemlja na jeziku** za svoju fatalističku poruku izabrala znamenja i sekvence u znaku **kružne** simbolike.

»Vreteno to, poludelo,
I čekrka, i tkač,
nevidljivi,
Da vreme nije?«
(Rasipanje bića)

»Listaj,
U svom zahuktalom obrtanju
Iznad tog točka,
u vrtlogu,
Dok još ima sveta u tebi...«

Ma kako da bilo,
Uvek smo u osipanju,
Ko vreme iznad točka
Vazda u obrtanju
Da se kruni.«
(Usta u tami)

»A život naš, to obrtanje
Okolo mača, okolo boga,
Zar plamen nije, pun očaja,
S krajeva ose zahuktale...«
(Zemaljski posed)

»Tako se svet osipa;
Tako stari svet, zemljo,
Kroz biće nam odveć lomno
U kom ognjište
U iskru jednu sažeto
U vrtloglavom obrtanju
Naličjem tek izgreva.«
(Zemljo, ja ti se vraćam)

Tako je **Zemlja na jeziku** metafizičke slutnje svog lirskog subjekta skladno i živo simbolizovala obrtanjem točka i vretena vremena, kružnim ognjištem, slikama kovitlaca, vrtloga, zamajca, ose,

čekrka, meljiva, osipanja, zrenja i padanja. Mada u knjizi srećemo i drukčiji slikovni reljef, navedeni odlomci (i slični, nenavedeni) neosporno oblikuju osnovni motivsko-slikovni »greben« **Zemlje na jeziku**. Učestano evociranje ovih slika, i to najčešće u združenom nizu, kao i njihova strukturalna povlašćenost u svakom od jedanaest fragmenata knjige, nalažu i poseban tretman: u njima naslućujemo **dominantnu** značenjsku težu dela.

Pa ipak, ma koliko osvedočeni u osnovanost pomenutog utiska, ne možemo a da pri ponovnom čitanju **Zemlje na jeziku** ne osetimo nekakvu nesigurnost i nevericu. Nije li po sredi kakva varka. Ne nadmaša li, ipak, snaga utiska broj stihova za koje ga vezujemo? Nije li taj utisak **presudnije** izazvan nečim drugim, negde drugde? Možda u nekom drugom sloju (ili elementu) pesničke strukture, izvan sfere slikovnih vrednosti?

»Šta zemaljsko smo posedovali
A da to zemlja nije, u svemu?«

Oslušnemo li i promislimo li opet ova dva stiha, naći ćemo i u njima impresiju ponavljanja i **kružnog obrtanja**, mada ne sadrže nijednu od nabrojanih motivsko-slikovnih pojedinosti u znaku **kruga**. Kako je to moguće? Čime je onda sugerisano isto značenje?

Odgovor nećemo tražiti u prirodi slike, već u modelu jezičke konstrukcije — »Šta zemaljsko smo posedovali / A da to zemlja nije, u svemu?«. Ovde nalazimo jednu figuru konstrukcije (**zemaljsko — zemlja**), iz reda figura ponavljanja. Ako iskazi ovakvog sintaksičkog modela predstavljaju karakterističnu crtu ili osobenu »stilističku devijaciju« jednog dela, onda će ono i nezavisno od svoje slikovno-simboličke konfiguracije tvoriti utisak ponavljanja, obrtanja, kružne izmene egzistencijalnih i metafizičkih situacija. Ono što, dakle, slika/symbol govori **značenjem**, to jezik/figura kazuje **modelom**. Otuda podudarnost dominantnog značenja dela s njegovim strukturalnim modelom — u našem slučaju, s modelom iz nivoa jezika. Otuda, najposle, i ona estetička činjenica koja je u našem vremenu podjednako često barbaroga tradicionalistima i jevtina lozinka avangardistima), činjenica da se i **struktura** ukazuje kao **poruka**.

Vratimo se sada Rakitiću. Iz onog što je rečeno proizlazi da bi stilistički orijentisana analiza našla u arhaičnoj figurativnosti **Zemlje na jeziku** njen »duhovni etimon«. Samo u prvoj pesmi nalazimo deset, a u čitavoj knjizi oko osamdeset jezičkih obrta po drevnom modelu paronomazije i poliptotona. Sve ključne reči i misli Rakitićeve knjige povinovale su se takvom »kružnom obrtanju«. Ono što dominira u slikovnoj ravni pesme reflektuje, dakle, i njen jezik. Iz sveta, mišljenja i govora emanira ista suština. **Kružnu** simboliku točka, zamajca i kovitlaca overava **kružna** semantika iskaza. Čovek je, u njenom ogledalu, »tek senke sen«, »ničiji na zemlji ničijoj«, sred »tog sveta što svet nije«, »u telu... što telo je tvoje, zemljo«. Na istoj vrteški sintakse je i njegov napor samospoznanja: »Gde naći lik // Sto smrtan nije // Pre smrti bar?« Ili, setimo se opet: Šta zemaljsko smo posedovali // A da to zemlja nije, u svemu?«

I tako dalje, i samo tako. Reči i stvari su u saglasju: u večnom »kolu preobražaja«, koje ništa ne preobražava. I svet i jezik samo obrću nekoliko starih istina na vretenu tajne. Ključna pitanja ostaju bez odgovora ili se sažimaju u jedno beznažno pitanje/odgovor:

»Zar nauk sav je, gospode,
Zemaljski da jesmo?«

Taj »nauk« otkrivamo koliko u osnovnom značenju **Zemlje na jeziku**, toliko i u načinu na koji je njen govor konstituisao značenje.

Smisao ovog teksta je onoliko sporan ili onoliko prihvatljiv koliko su sporne ili prihvatljive pretpostavke na kojima se zasniva. Reč je o ključnom smislu teksta. Sam tekst, razume se, može da »omane«, ma koliko polaznu valjanost njegovog smisla obezbeđivale valjane pretpostavke.

Prva pretpostavka tiče se prirode književnog dela. Formulisaćemo je ovako: dominantan strukturalni model književnog dela nužno reflektuje dominantna značenja dela. I struktura, dakle, biva poruka. Bar jedan njen model, iz nivoa jezika, ritma, stila ili kompozicije, koincidira s ključnim značenjem njene celine.

O kakvoj podudarnosti je reč? Ne, razume se, o tradicionalno shvaćenom saglasju sadržine i forme, jer je u delu sve forma i sve sadržina u isti mah. Ne, potom, ni o spoljašnjoj, očiglednoj funkcionalizaciji pojedinih elemenata strukture, kakav je, na primer, slučaj s nastojanjem da »instrumentovka« sledi emocionalno-intencionalnu krivulju pesme. Ne, jer strukturalni model mora biti slobodan i ravnopravan u odnosu prema poruci. Ne može, dakle, biti govora o **namernoj, instrumentalnoj** saobraženosti modela poruci, već o nečem drugom: o tome da model u svojoj nezavisnosti, slobodi i finalnoj funkciji ipak korespondira sa bitnim značenjem.

Kako?
Tako što njegov formativni identitet biva **inteligibilan** na način koji je analogan prirodi ključne poruke. Podudarnost modela i poruke nije, dakle, shvaćena mehanički ili doslovno, niti kao svesna, konstrukciona i, otud, upadljiva stvaralačka namera, već kao nužno unutrašnje sadejstvo i integracija formativnih i značenjskih elemenata.

Opširnost i izvesno ponavljanje u gornjim razjašnjenjima motivisani su i željom da se i **druga pretpostavka** tačnije pojmi. Ona je iz drugog domena, ne tiče se prirode dela, već prirode i svrhe **interpretacije** dela. Glasi ovako: interpretacija ima svrhe samo ukoliko nadilazi očiglednost i otkriva ono što u delu izmiče. Tako shvaćena, interpretacija bi se mogla uporediti sa dešifrovanjem. Poređenje bi ipak hramalo, jer dešifrovanje